
BULGARIAN EDUCATION AFTER THE LIBERATION - A MAJOR FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN MODEL SOCIETY

Billiana Raikova Kovachev

Sofia University “Sv. Kliment Ochridski”, Bulgaria, billiana.raikova@gmail.com

Abstract: Since the time of the Renaissance, Bulgarians have great faith in education and in the idea that it regenerates a person mentally and morally. That is why education was one of the main functions in the life of Bulgarians. After the Liberation, education in Bulgaria became fully democratic, accessible to the poor and the rich, it was the same for all, suitable for all religious and national minorities in the country, which was due to the great tolerance of the Bulgarians towards foreigners at that time. Bulgarian education is one of the main foundations on which the young, newly liberated country stands in its development. Its support and development became the main priority of all Bulgarian governments and the results of this activity quickly gave excellent visible results. The teachers involved in the educational process are of both sexes - almost equally men and women, which is a revolutionary and evolutionary moment for Bulgarian society. They received their education abroad, returned to their homeland and have a mission to bring the light of knowledge and open eyes. This article will examine the main stages in the development of Bulgarian post-liberation education and its harmonization with the best European and world practices. The subject of the article is tracking and analysis of the new educational structure and the mass of Bulgarians towards literacy and education. The purpose of the text is to highlight the factors, personalities and main elements of the educational upsurge, which led to a radical qualitative leap of modern Bulgarians in the period 1878-1944.

Keywords: Education, Europe, social development, national pride, evolution.

БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО – ОСНОВЕН ФАКТОР В РАЗВИТИЕТО НА ОБЩЕСТВОТО ПО ЕВРОПЕЙСКИ МОДЕЛ

Биляна Райкова Ковачев

СУ „Св. Климент Охридски”, България, billiana.raikova@gmail.com

Резюме: Още от времето на Възраждането, българите имат голяма вяра в образованието и в идеята, че то преражда човека в умствено и нравствено отношение. Затова и образованието е било една от основните функции в живота на българите. След Освобождението, образованието в България става напълно демократично, достъпно за бедни и богати, то е еднакво за всички, нагледно за всички религиозни и национални малцинства в държавата, което се дължи на голямата към онзи момент толерантност на българите към чужденците. Българското образование е един от основните фундаменти, на които стъпва в развитието си младата новоосвободена държава. Неговото подпомагане и развитие става основен приоритет на всички български правителства и резултатите от тази дейност бързо дават отлични видими резултати. Учителите, ангажирани в образователния процес, са от двата пола – почти по равно мъже и жени, което е един революционен и еволюционен момент за българското общество. Те са получили образованието си в чужбина, завърнали са се в родината и имат мисия да носят светлината на знанието и да отворят очи. Освен нови знания, учителите внасят и други изключително важни цивилизационни нови елементи – дрехи, мислене, поведение, места. Това внася съвсем нова парадигма в лайфстайла на българите от онова време. Българските учителки имат множество задачи и роли – да обучават, да възпитават, да покажат на обществото, че жените могат да рзботят с умовете си, да отстояват новото си положение и да създават желание за развитие сред другите жени. Тази статия ще разгледа основните етапи в развитието на българското следосвободенско образование и хармонизирането му с най- добрите европейски и световни практики. Предмет на статията е проследяване и анализ на новата образователна структура и масовия интерес на българите към ограмотяване и образование. Целта на текста е да открие факторите, личностите и основните елементи на образователния подем, довел до радикален качествен скок на съвременните българи в периода 1878г.- 1944г.

Ключови думи: Образование, Европа, социално развитие, национална гордост, еволюция.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Образованието е тази обществена сфера, която за повече от столетие доминира в съзнанието на българите независимо от техния произход, социално положение и финансови възможности.

„Тъй като в България няма родова аристокрация, университетското образование заема мястото на благородната титла и всеки баща се стреми да го даде на децата си.“ – тези думи на френската аристократка Анна Станчова, графиня де Грено, идеално обясняват отношението на българското общество към образованието. Отношение, което е започнало от преди освободенската епоха и преживява разцвет по времето на Третото българско царство.

Пиететът към учението и просвещаването съществува още от годините на ранното българско Възраждане, когато богатите българи изпращат децата си да учат в чужбина. Интересен и важен факт е, че не само момчетата от подобни семейства имат достъп до добро образование в Европа, но и част от момичетата биват изпратени в различни пансиони за млади дами, където учат чужди езици и получават светско европейско образование.

Желанието за образование включва и създаването към онзи момент на много модерни светски училища на българските територии - Тракия, Мизия и Македония.

При основаването на новата българска държава основна социална и национална роля има интелигенцията, формирана през Възраждането. Това са хора, които рядко имат специализирано образование и са с различни занимания в областите на умствения труд, движайки се в няколко професионални групи – учители, търговци, издатели, занаятчии, просветители, революционери.

Успоредно със заварената доосвободенска интелигенция, се създава и развива и новата, модерна и буржоазна интелигентска класа, която има по-високо образование, по-тясна специализация и постоянна професия по упражняване на усвоените знания.

Основна част от следосвободенската интелигенция стават учителите. Те оказват пряко въздействие в интелектуалното формиране на нацията. От тяхната добра педагогическа и професионална подготовка зависи качеството на културния живот на българското общество.

От средите на добре образованите учители се формират кадри, които впоследствие поемат управлението на държавата. Сред тях са и членовете на Българското книжовно дружество: Найден Геров, Сава Доброплодни, Петко Рачов Славейков, Цани Гинчев, Райчо Каролев и много други бъдещи държавници и администратори. Българите се стремят да развият своята държава по примера на най-напредналите през онзи период страни. Масовото ограмотяване на населението и подготовката на специалисти със средно и висше образование е приоритетна държавническа задача.

2. ИСТОРИЯ

Учебното дело стои в центъра на държавната културна политика. Учителите са най-многобройната професионална прослойка преди Освобождението, като учителската професия се упражнява от цвета на възрожденската интелигенция от двата пола.

В първите десетилетия на младата българска държава тази тенденция се запазва.

Ръководен център на учебното дело и културния живот в държавата е Министерството на просвещението. Бурното развитие на образователната система и силната държавна подкрепа активират журналистиката, изкуствата, художествената литература, живописата, музиката, театъра.

В сферата на образованието влиза и читалищното дело, което е център на културния живот в по-малките градове и села.

Според Търновската конституция, началното образование е задължително и безплатно за всички деца. Началното образование се масовизира, броят на училищата и учениците се увеличава, макар и да е неравномерно в част от териториалните единици.

Към 1880/1881г. началните училища в Княжество България са 2211, а през 1884/1885г. - 2532, броят на учениците се увеличава пропорционално на новосъздадените училища.

Към 1912г., при население към 4 милиона и половина, българската държава има 4950 училища, 10 013 учители и 439 207 ученици и е на първо място по тези показатели сред балканските държави. По брой на грамотните новобранци през 1910г. България е на 11-то място в света, непосредствено след развитите европейски държави и САЩ.

Чуждестранните наблюдатели определят просветното дело в страната ни и качеството на началното ни образование като „българското чудо“.

Увеличаването на грамотността предизвиква стремеж към интелектуална дейност, към по-високи степени на образование, това е характерна черта на цялото общество.

Основното образование дава елементарна грамотност и базисни светски знания и подготвя учениците за следващите образователни нива. Средното и висшето образование са най-важните фактори за формиране на интелигенцията. От гимназиите след Освобождението излизат мнозинството образовани българи, които стават основни учители, чиновници в администрацията или продължават образованието си във висши учебни заведения в чужбина. Държавата поема цялата издръжка на средните училища, те са изградени и снабдявани с учебни пособия по европейски стандарт. Гимназиите разполагат с кабинети по естествознание, физика и химия, с георгафски карти, учебни пособия, библиотеки. Грижата за образователната подготовка на все повече млади българи обхваща не само територията на тогавашното Княжество България, но и цялата нация, населяваща съседни територии. Продължена е възрожденската традиция за подпомагане на бедни и способни ученици и е превърната в държавна политика. Учениците от Одринска Тракия, Северна Добруджа, Македония и Западните покрайнини получават с предимство помощи, стипендии, места в пансиони. Наред с оказваната финансова подкрепа на средните училища в Княжеството и съседните етнически български територии, помощи и стипендии получават и се дават и на българските ученици, обучавани в средните училища на съседните държави, Австро-Унгария, Робърт колеж в Цариград, Русия.

През 1881 г. е приета „Инструкция за управлението на държавните учебни заведения в Княжество България“ и „Правилник за стипендии при държавните учебни заведения в Княжеството“. Средните училища са подредени в следната йерархия:

- Непъли (класни, долен курс на гимназиите и педагогическите училища – III, IV и V клас) и
- Пълни (реалните и класическите гимназии, горен курс – VI и VII клас).

Освен общообразователните училища са открити и специални средни такива – духовни, педагогически и с парктическа насоченост (технически, земеделски, търговски).

3. ФАКТОРИ НА ВЛИЯНИЕ

Още през Възраждането различните чуждестранни религиозни мисии – католически и протестантски, също откриват и поддържат свои училища, колежи и др. на всички територии, населени с българско население. В тези училища се подготвят добре образовани българчета, които владеят френски, немски и английски език, имат европейско светоусещане и впоследствие продължават образованието си във висши учебни заведения.

Средни училища, създадени и поддържани от католически мисии има в Пловдив, Русе, Солун, Одрин, София, Битоля, Тулча. Преподаването се води на български и френски език, а учителите са българи, французи, поляци, италианци, американски мисионери. Този вид училища са както общообразователни, така и смесени – с преподаване на занаяти – шивачество, градинарство, обущарство, дърводелство и др.

Протестантските мисии откриват земеделски гимназии по американски образец. През 1902 г. такава гимназия е открита в Солун, тогава на българска територия. Сред изучаваните предмети, наред със земеделието, са: зидарство, обущарство, дърводелство и др. Възхитен посетител на гимназията през 1910 г. приканва всички българи „да видят тоя свой собствен институт, дето покрай практичните знания се поддържа широко и българската мисъл.“

Американската образователна дейност в България преди и след Освобождението се осъществява главно от четири учебни заведения: цариградският Робърт Колеж, Американският колеж за момичета в Цариград, Американските училища в Самоков – основани през 1860 г. и американски девически пансион в Ловеч (1870 г.)

Огромна роля в подготовката на българската интелигенция през втората половина на 19 в. и първите десетилетия на 20 в. има Робърт колеж в Цариград – една от най-старите американски образователни институции извън САЩ. Основан през 1863 г., той се прославя като учебно заведение с високи академични стандарти и поощряващо интелектуалното развитие и личностното израстване на своите възпитаници. Повече от половината завършващи колежани са българи.

Един от първите му директори, Джордж Уошбърн, казва: „Всъщност най-големият ни принос за България е, че подготвихме млади хора, способни да оглавят новоосвободената държава в момент, когато там имаше само неколцина българи с известни познания по гражданско управление“.

Възпитаници на колежа са 12 български министри, сред които и министър-председателите д-р Константин Стоилов и Тодор Иванчов. Сред завършилите са и други видни българи, между които: Иван Стефанов Гешов – политик и дипломат, Лука Касъров – създател на първата българска енциклопедия, Иван Славейков, Петър Ив. Стоянович, Йосиф Цанков.

Ф. Блек, директор на Американското училище в София, казва за Колежа: „Образованието, което получават възпитаниците на Робърт Колеж, е ценно в три отношения. Първо: като прибавка към доброто общо образование, което са получили, Колежът им даде основно познаване на английския език и доста добро такова на френския език. Второ, Колежът им даде превъзходна нравствена подготовка, която води към

развитие на характер и мъжество, подготовка, която придобиха повече от живият пример на своите учители, отколкото чрез някаква школовка в класната стая. Трето, Колежът разшири познанията им за света и разбиранията им за обществото, сред което живееха. Те влизаха в Колежа в контакт с велики учители, които сложиха своя отпечатък върху техните характери.“

Освен американски училища и колежи, в столицата София има американска детска градина и американско основно училище, където децата на софийското общество получават „едно възпитание в духа на възвишения морал и човешина“. В София и Пловдив до 1948г. функционират френските католически колежи „Св. Йосиф“ и „Св. Августин“, има немски и италиански училища.

Първото българско висше учебно заведение – Софийският университет, е създадено по силата на „Закон за отварянето на Висше училище в София“, в сила от 01.01.1889г. Първият му факултет, тогава „отделение“ е Историко-филологическият, с първи преподаватели: Д-р Ал. Теодоров, Д-р Л. Лиадин, Д-р. Иван А. Георгов, Йосиф Ковачев, Ст. Станимиров, Н. Михайловски и Ив. Денев, както и назначените по-късно Д-р. Ив. Шишманов и чужденците Мих. Драгоманов и Алфред Оден. Следващият факултет е Физико-математически, с преподавателски състав: Тодор Монин, Емануил Иванов, Д-р Пенчо Райков и Д-р Никола Добрев.

През учебната 1892-93г. се открива и третия факултет – Юридическия с 94 студента и 7 преподаватели: Христо Стоянов, Васил Маринов, Д-р П. Данчев, Георги Згурев, Д-р В. Балджиев, Марко Балабанов и Иван Славов.

В следващите години се отварят богословски, медицински и агрономически - вече официално наречени „факултети“.

По-късно се създават и Военна академия, Държавна Художествена академия, Държавна Музикална Академия и много други специализирани училища.

Всички преподаватели в Софийският университет в първите и следващите години на създаването му са българи, образовани в чужбина и чужденци. Те задават висок образователен и нравствен стандарт и имат европейски мироглед и етика. Тази просветена прослойка силно влияе на процесите в управлението на държавата и задава дневния ред на обществото, тласка го към ускорено развитие и модернизация.

През учебната 1920-21г. в София се открива още едно висше учебно заведение – Свободен Университет за политически и стопански науки, наречен Балкански Близкоизточен Институт. В него има три факултета: Дипломатическо- консулски, Административно-финансов и Търговско-стопански. Лекциите му са вечерни, за да могат да се посещават както от студенти на Държавния Университет, така и от чиновници. Цел на този университет е да даде на учащите се висша наука и култура и здрави познания из областта на политическите и стопанските науки. „ Чрез специалните знания Свободния Университет мери: 1. да приготви висококултурни и трезви граждани, бодри общественици, вещи публицисти, дипломати, консули и пр.; 2. да приготви способни лица за службите по администрация, финанси, митници и пр.; 3. да даде на свършилите средно учебно заведение по-висше търговско-стопанско образование и да ги упъти за банкова, търговска, счетоводна, кореспондентска, кооперативна, застрахователна и др. служби.“

4.МОДЕРНИТЕ ВРЕМЕНА

Училищните „даскали“ и по-късно – университетските преподаватели са тези, които първи донасят новите моди, тенденции, маниери, въвеждат дрехите „ала франга“ и безброй други дребни и важни елементи на европейската цивилизация, която бързо и безкомпромисно измества ориенталските привички и външен вид на българите. Като интелигентска прослойка, учителите имат силно влияние както над учениците, така и над родителите им а оттам – на цялото общество.

Учителството се упражнява както от мъжете, така и от жените – те също са получили образованието си в чужбина и също носят новите цивилизационни модели и вълната на модерността. Макар и с доста ограничени права в началото и с бавна скорост, образованието и добиването на грамотност при женската част от населението върви напред, заедно с развитието на цялата нация.

Още през 1871г. в статията си „По възпитанието на жените“ в първото дамско списание „Ружица или ред книжки за жените“, Петко Славейков казва: „мъжът става за през всичкия си живот такъв, какъвто би го направила жената, или като майка или като съпруга“. Според Славейков, възпитанието на женския пол у нас към онзи предосвобожденски момент е занемарено и макар да се забелязва едно пробуждане в народа, то с нищо не е допринесло за напредването на женското обучение. „Как може да се развива правилно жената, когато тя стои настрана от обществения живот и не може да развие умствените и нравствените сили, с които природата я е дарила.“

Образованието за девизи – средното, професионално и висше образование набира скорост в новата българска държава. През последните десетилетия на 19в. и началото на 20в. се появяват първите жени с

медицинско, юридическо, художествено, философско-педагогическо и др. образование. Мнозинството от тях са образовани в чужбина, защото до 1901г. в Софийското висше училище (от 1904г.- преименувано на Университет), не е разрешено на нежния пол да учи там.

Сред тези високо образовани българки, които съставляват интелектуалния елит на нацията са: Екатерина Каравелова, Лидия Шишманова, Анна Карима, Юлия Малинова, Теодора Пейкова, Султана Петрова, Евдокия Филова, Елисавета Консулова-Вазова, Елена Ушева, Фани Попова- Мутафова и още безброй други имена.

5.ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Духът на просвещението и образованието владее българите в желанието им за свобода и независимост. Добрите резултати от въздействието на оптимално действащата образователна система са видими при бързия ръст на държавата ни във всички области. Процесите на модернизиране на държавата ни не биха се състояли без този силен национален идеал за знание. Просветата се превръща в незаобиколим фактор за българите, в задължителна цел, която залужава всички жертви. Това „българско чудо“, както чужденците са определяли в началото на 20в. нашето образование, вече отдавна е изгубило дъхът и силата си и все още е, както казва Цветан Тодоров, една „незавършена градина“.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Стоянович, П. (2022). „Фердинандеум“, „Фабер“, София
- Колев, Й. (1992). „Българската интелигенция 1878-1912“, Университетско издателство, София
- Методиев, В. (2021). „Книга за модерните българи“, Нов български университет, София
- Кьосева, Ц. (2010). „Първите дами на Царска България“, Университетско издателство, ДА „Архиви“, Национален исторически музей, София
- Тенев, Д.(2020). „Тристахилядна София и аз“, Българска история, София
- Марс, Е. (2021). „Половинвековна България 1878-1928“ – фототипно издание, ИК Колибри, София
- Памуков, Д. (2017). „Женското списание на П.Р. Славейков от 1871 г.“, в „Жената днес“, бр. 03 1985, от 15.02.2017г., София
- Гаврилова, Р. (1999). „Колелото на живота“, Университетско издателство, София
- Радева, М. (2002). „Културната политика на българската държава 1885-1908“, Университетско издателство, София
- Методиев, В.(2022). Веселин Методиев: „Градските хора винаги надскачат котловините“ – интервю в Литературен вестник, 20.04.2022, www.litvestnik.com, София
- Златков, А. (2018). „Робърт колеж – американската следа в Българското възраждане“ – статия от 31.03.2018 в www.move.bg, София